

RUHIY JARAYONLAR, ONG VA UNING XUSUSIYATLARI. ONGNING TURLI KASALLIKLARDA BUZILISHI

Rizzadedaeva Dilshoda

2-son Abu Ali ibn sino nomidagi tibbiyot texnikumi

Umumkasbiy ta'lim kafedراسي

Tibbiy psixologiya va shaxslararo muloqot fani

O'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada inson psixikasining muhim tarkibiy qismlari bo'lgan ruhiy jarayonlar va ong tushunchasining nazariy asoslari tahlil qilinadi. Ruhiy jarayonlarning asosiy turlari – bilish, emotsional va irodaviy jarayonlar keng yoritilib, ularning inson faoliyatidagi o'rni ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, ongning mohiyati, uning asosiy xususiyatlari, jumladan faolligi, maqsadga yo'naltirilganligi, ijtimoiyligi va o'zini anglash xususiyati batafsil bayon etiladi. Maqolada ongning turli kasalliklarda buzilish shakllari, ularning sabablari va klinik ko'rinishlari ham ilmiy asosda tahlil qilinadi. Deliriy, stupor, koma, amneziya, depersonalizatsiya kabi holatlar misolida ong buzilishining o'ziga xos jihatlari ochib berilgan. Bundan tashqari, shizofreniya, depressiya, epilepsiya va Altsgeymer kasalliklarida ong faoliyatining buzilishi masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari ruhiy salomatlikni saqlash, kasalliklarni erta aniqlash va samarali davolash choralarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ruhiy jarayonlar, ong, psixika, bilish jarayonlari, emotsiya, iroda, ong buzilishi, deliriy, amneziya, shizofreniya, depressiya, epilepsiya, Altsgeymer kasalligi, psixologiya, nevrologiya.

Inson psixikasi nihoyatda murakkab va ko'p qirrali tizim bo'lib, uning markazida ong tushunchasi turadi. Ong insonning atrof-muhitni idrok etish, tushunish, baholash va unga ongli munosabat bildirish qobiliyatini ifodalaydi. Ruhiy

jarayonlar esa aynan shu ong faoliyatining ichki mexanizmlarini tashkil etadi. Shuning uchun ruhiy jarayonlar va ong o‘zaro chambarchas bog‘liq holda mavjud bo‘lib, biri ikkinchisini to‘ldiradi va rivojlantiradi.

Ruhiy jarayonlar insonning tashqi va ichki ta’sirlarga bo‘lgan javob reaksiyalarini ifodalaydi. Ular orqali inson borliqni anglaydi, unga moslashadi va o‘z faoliyatini tashkil etadi. Ruhiy jarayonlar odatda uch asosiy guruhga ajratiladi: bilish jarayonlari, emotsional jarayonlar va irodaviy jarayonlar. Bilish jarayonlari insonning bilim olishiga xizmat qiladi va sezgi, idrok, tafakkur, xotira, tasavvur hamda diqqat kabi komponentlardan iborat. Ushbu jarayonlar orqali inson tashqi muhitni aks ettiradi, uni tahlil qiladi va umumlashtiradi. Masalan, sezgi orqali inson atrofdagi predmetlarning alohida xususiyatlarini qabul qiladi, idrok esa ushbu xususiyatlarni bir butun obraz sifatida shakllantiradi. Tafakkur esa eng yuqori bilish jarayoni bo‘lib, unda inson muammolarni hal qiladi, mantiqiy xulosalar chiqaradi va yangi bilimlarni yaratadi. Emotsional jarayonlar insonning voqelikka bo‘lgan hissiy munosabatini ifodalaydi. Har qanday hodisa yoki voqea insonda ma’lum his-tuyg‘ularni uyg‘otadi. Bu his-tuyg‘ular ijobiy yoki salbiy bo‘lishi mumkin. Emotsiyalar inson xulq-atvorini tartibga solishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, qo‘rquv insonni xavfdan saqlaydi, quvonch esa faoliyatni davom ettirishga undaydi. Irodaviy jarayonlar esa insonning ongli ravishda maqsad qo‘yishi va unga erishish yo‘lida harakat qilishini ta’minlaydi. Iroda insonning o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilish, qiyinchiliklarni yengib o‘tish va qaror qabul qilish qobiliyatini ifodalaydi [1].

Ong inson psixikasining eng yuqori bosqichi sifatida alohida ahamiyatga ega. U faqat insonlarga xos bo‘lib, ijtimoiy muhit va til asosida shakllanadi. Ong orqali inson nafaqat tashqi dunyoni anglaydi, balki o‘zini ham anglaydi, ya’ni o‘z “Men”ini tushunadi. Ongning muhim xususiyatlaridan biri uning faolligidir. Inson ong orqali faqat borliqni aks ettiribgina qolmay, balki uni o‘zgartiradi, yangi g‘oyalar yaratadi va o‘z faoliyatini rejalashtiradi. Bundan tashqari, ong maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lib, har qanday faoliyat oldindan rejalashtiriladi va natijaga qaratiladi. Ongning

yana bir muhim jihati – uning ijtimoiy xususiyatga egaligidir. Inson jamiyatdan tashqarida ongli mavjudot sifatida shakllana olmaydi. Til, madaniyat, urf-odatlar va ijtimoiy tajriba ong rivojida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu sababli ongni individual hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy hodisa sifatida ham ko‘rib chiqish zarur.

Biroq turli omillar ta’sirida ong faoliyati buzilishi mumkin. Ong buzilishi – bu insonning borliqni to‘g‘ri aks ettirish, tushunish va baholash qobiliyatining izdan chiqishidir. Bunday buzilishlar turli kasalliklar, travmalar, zaharlanishlar yoki kuchli psixologik stresslar natijasida yuzaga keladi. Ong buzilishlari insonning kundalik hayotiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi, uning ijtimoiy moslashuvini qiyinlashtiradi va hayot sifatini pasaytiradi.

Ong buzilishining turli shakllari mavjud. Ulardan biri ongning torayishi bo‘lib, bunda insonning idrok doirasi keskin qisqaradi. U faqat ayrim hodisalarga e’tibor qaratadi, boshqa voqealarni sezmaydi yoki anglamaydi. Bu holat ko‘pincha kuchli stress yoki travmatik vaziyatlarda kuzatiladi. Yana bir muhim buzilish turi deliriy hisoblanadi. Deliriy – bu ongning o‘tkir buzilishi bo‘lib, unda insonda gallyutsinatsiyalar, dezorientatsiya va kuchli qo‘rquv holatlari kuzatiladi. Bunday holatlar ko‘pincha infeksiyon kasalliklar, alkogolizm yoki zaharlanish natijasida yuzaga keladi. Ong buzilishining yana bir shakli somnolensiya va stupor hisoblanadi. Somnolensiya – bu uyquga moyillik holati bo‘lib, inson hushyor bo‘lsa-da, tez-tez uyquga ketadi. Stupor esa undan og‘irroq holat bo‘lib, inson tashqi ta’sirlarga juda sust javob beradi. Eng og‘ir ong buzilishi esa koma hisoblanadi. Koma holatida inson atrof-muhit bilan mutlaqo aloqani yo‘qotadi va chuqur behushlik holatiga tushadi. Xotira bilan bog‘liq buzilishlar ham ong faoliyatining muhim jihatini tashkil etadi. Amneziya – bu insonning ma’lum voqealarni eslay olmasligi bilan xarakterlanadi. Bu holat bosh miya jarohatlari, kuchli stress yoki nevrologik kasalliklar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Shuningdek, depersonalizatsiya va derealizatsiya kabi holatlar ham ong buzilishiga kiradi. Depersonalizatsiyada inson o‘zini begona kabi his qiladi, go‘yoki u o‘z tanasidan

ajralgandek bo‘ladi. Derealizatsiyada esa atrof-muhit g‘alati, nohaqiqiy yoki tushdek tuyuladi.

Turli ruhiy kasalliklarda ong buzilishi turlicha namoyon bo‘ladi. Masalan, shizofreniyada inson real va xayoliy voqelikni ajrata olmaydi, unda gallyutsinatsiyalar va vasvasalar kuzatiladi. Depressiyada esa ong faoliyati sustlashadi, fikrlash jarayoni sekinlashadi, diqqat va xotira pasayadi. Epilepsiyada esa xuruj vaqtida ong vaqtincha yo‘qolishi mumkin, ba‘zan bemor xurujdan keyin nima bo‘lganini eslay olmaydi. Altsgeymer kasalligida esa ong asta-sekin degradatsiyaga uchraydi, xotira va tafakkur keskin yomonlashadi. Ong buzilishlarini aniqlash uchun kompleks diagnostika zarur. Bu jarayonda klinik suhbat, psixologik testlar, nevrologik tekshiruvlar hamda zamonaviy texnologiyalar – magnit-rezonans tomografiya va kompyuter tomografiyasi keng qo‘llaniladi. Ushbu usullar orqali miya faoliyati va tuzilishidagi o‘zgarishlar aniqlanadi.

Davolash jarayoni esa ong buzilishining sababiga bog‘liq holda belgilanadi. Ko‘pincha dori-darmon terapiyasi, psixoterapiya va rehabilitatsiya choralaridan foydalaniladi. Ayrim hollarda bemorlar uzoq muddatli kuzatuv va parvarishga muhtoj bo‘ladi. Profilaktika esa sog‘lom turmush tarzini olib borish, stressni kamaytirish, ruhiy salomatlikka e‘tibor berish va o‘z vaqtida tibbiy yordamga murojaat qilishni o‘z ichiga oladi [4].

Xulosa qilib aytganda, ruhiy jarayonlar va ong inson psixikasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ong insonning borliqni anglashida, o‘z faoliyatini boshqarishida va jamiyatda to‘laqonli yashashida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ongning buzilishi esa inson hayot sifatini keskin pasaytiradi va jiddiy oqibatlariga olib keladi. Shu sababli ruhiy salomatlikni saqlash, ong faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va kasalliklarni erta aniqlash zamonaviy tibbiyot va psixologiyaning muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
2. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Solso R.L., MacLin O.H., MacLin M.K. Cognitive Psychology. – 10th ed. – Boston: Pearson, 2021.
4. Davletshin M.G. Psixologiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Tafakkur, 2022.